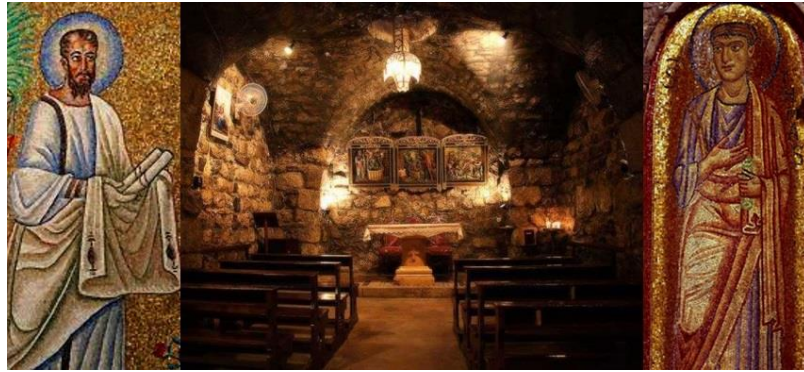

ІСТОРІЯ ТАЄМНОГО ПЕРЕХРЕСТЯ

ПЕРЕДМОВА

Представляю вашій увазі нову роботу, присвячену історичним питанням ранньохристиянської епохи. Ця робота є третьою частиною серії публікацій, до якої входять "Парадокс великого доручення" та "Момент галатійської перспективи". Вона продовжує розглядати теми, початі там, і ґрунтується на отриманих там висновках, а також на інших попередніх публікаціях. У роботі розглядаються питання біблеїстики, реконструкції історичних подій, письмових джерел, різних переказів і моментів в самій ранньохристиянській історії.

Взагалі будь-яка історія пишеться призмою історика та його цінностями. І коли ми звертаємося до історії релігійного руху, ми матимемо справу з ідеологічними конструкціями подій. Отже, сформована картина ранньохристиянської історії проходила через ідеологічні фільтри вірних ставлень та розумінь. Однак і існуючі альтернативні погляди абсолютно не гарантували якимось чином незалежне описання подій. Такі фільтри встановлювали межі між їх визначеною правдою та уявленнями, але життя проводило ці межі по-своєму. Розглядаючи різні свідчення та їх відображення, можна спробувати виявити цікаві моменти і запропонувати варіанти розвитку подій.

Робота пропонує погляд на можливу відповідь на часто виникаюче питання біблеїстики про картину ізоляції апостола Павла від всього та всіх, та про те, що пов'язувало його з безпосередніми учнями Ісуса і, відповідно, євангельським вченням. Робота передбачає можливе, приховане століттями, цікаве історичне перетинання життєвих шляхів.

Приємного читання.

1. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ

Ранньохристиянська історія першого століття складається переважно з питань та доктринальних тверджень, ніж перевірених відомих фактів. При цьому не існує не лише можливості підтвердження альтернативними свідченнями, а часто і взагалі наявності будь-яких перевірених історичних згадок. Сама що існує церковна історія також складається з подібних питань. Наприклад, якщо маса всляких передач описують історію проповіді апостолів по всьому світу, то в головній доктринальній історичній книзі "Дії апостолів" вони спочатку взагалі не планували йти куди-небудь і так і не пішли в історії книги. Намагаючись пояснити цей момент, церковний історик Євсевій Кесарійський (260 і 270 - 339/340) зробив висновок, що апостольська проповідь почалася вже тільки після страти Якова Праведного [1.1], тобто неподалік від смерті Павла і перед війною Юдеї з Римом, і до якого хронологія історії "Дій апостолів" не дійшла. При цьому можна припустити, що апостоли, які дожили до цього події та розпочали свою місію, вже були у похилому віці, оскільки це вже початок 60-х років.

Самі православні автори, які підіймали питання церковної історії першого століття, стикалися з проблемою обмеженої наявності даних. При цьому наративи про апостольську проповідь спочатку з усіх боків створювалися в інших колах, які вважалися еретичними чи близькими до них. Сам отець церковної історії Євсевій Кесарійський обрав ідеологічний курс її вивчення. При цьому важливою основою для нього була історична книга "Дії апостолів", яка, як відомо, пізніше стала частиною загального святого Писання, і всі пошуки та роздуми повинні були відповідати ідеям та подіям цієї книги. Бувши ересіологом, Євсевій в той час дуже презирливо ставився до ранніх свідчень ідеологічних противників, коли саме вони, на відміну від "Дій апостолів", описували проповіді апостолів у євангельській місії. [1.2]

В цілому, зрештою ускладнилася така ситуація. Зовнішні релігійні джерела з описом розвитку нової віри та історії євангельських місій, у відсутність власних, все ж таки використовувалися, але ідеї, викладені там, вилучалися, і історії вбирались і описувалися у вченні ортодоксального змісту. Таким чином, вже виникали церковні історичні легенди. Питання відповідності їх хронології подій книзі Дії Апостолів в цьому контексті відходило на другорядний план і ігнорувалося, а в загальному з'явився смисловий розрив. З одного боку, легенди про місії узгоджувалися з відомим Великим Порученням Ісуса в Євангелії від Матвія йти та навчати всі народи, тоді як для історії Дій Апостолів там такого Поручення Ісуса взагалі не існує.

Далі ми спробуємо виявити серед стародавніх, але обмежених згадок цікаві моменти, зокрема в початкових місіях в Сирії, які можуть претендувати на історичні реалії та розкривати завісу подій ранньохристиянського руху першого століття. Ми виявимо та проаналізуємо загальні моменти та специфіку найрізноманітніших джерел, легенд та їх історичних фіксацій. Серед таких

свідчень щодо подій першого століття ми звернемо увагу на згадки, що дублюють одна одну, та їхні особливості. Однією з таких згадок є вказівка на Дамаск та його роль у поширенні та розвитку тодішньої нової віри. Це місто згадується як у Новому Заповіті, так і в інших незалежних джерелах.

***

[1.1]. Євсевій Кесарійський (Памфіл). Церковна історія. Книга третя, глава 1.

До самих стародавніх ортодоксальних історичних згадок можна віднести Церковну історію Євсевія Кесарійського, де згадується якийсь твір Оригена (185 - 254), що не зберігся.

"Отже, такі були події в Юдеї. Святі апостоли та учні Спасителя розсипались по всій землі. За переданням, Фоми випала доля Парфії, Андрієві – Скіфії, Івану – Азії, де він проживав, а саме в Ефесі, і там помер; Петру, ймовірно, благовіщав іудеям, розсіяним по Понту, Галатії, Вифінії, Каппадокії та Азії. В останні роки свого життя він опинився в Римі, де його розп'яли головою вниз: він вважав себе достойним такої страти. Чи варто говорити про Павла, який проповідував Христове Євангеліє від Єрусалима до Ілліріка і постраждав при Нероні в Римі. Точно так розповів Ориген у своїй 3-й книзі Тлумачення до Книги Буття."

[1.2] Євсевій Кесарійський (Памфіл). Церковна історія. Книга третя, розділ 25

"До підроблених належать: «Дії Павла», книга під назвою «Пастир», «Апокаліпсис Петра», «Лист», визнане Варнавиною, так зване «Навчання апостолів» і, як я сказав, можливо, Апокаліпсис Івана, який одні відкидають, а інші відносять до визнаних книг. Дехто розташовував серед цих книг «Євангеліє євреїв», яке найбільше люблять євреї, які вірували в Христа. Всі ці книги є відкинуті, і ми вважаємо за необхідне скласти їх перелік, вважаючи, що нам слід знати, які книги є вірогідними, не вигаданими й прийнятими церковним Переданням і які, навпаки, з книг Нового Завіту вилучені, хоча вони відомі більшості церковних письменників.

Слід знати й ці книги, а також ті, які серед єретиків славляться під іменем «Євангелій» апостолів: Петра, Фоми, Матфія й інших, а також «Дії», як от Андрія, Івана та інших апостолів. Ні один з церковних письменників ніколи не згадував ці книги. І мова їх і стиль дуже відрізняються від апостольського духу, а думка та вчення взагалі дуже далекі від істинного правовір'я: це явно вигадки єретиків. Таким чином, ці книги слід відкидати не тільки як підроблені, а зовсім відхиляти, як абсолютно надто нерозсудливі та безбожні."

2. ДАМАСК

Зазначаючи своє особисте відкриття Христа, апостол Павло згадує Дамаск як місце початку його нового життєвого шляху та служіння (Гал. 1). Для нього все розпочинається там, він подальше відвідує Аравію і знову повертається туди. Саме з Дамаском пов'язане його звернення колись переслідуваної ним віри, як він сам заявляє, Церкви Божої. Обставини його звернення, оточення, в якому він спілкувався в Дамаску, залишаються, згідно з посланням, загадкою. Другим, вже ззовні описаним етапом життєвого шляху, але для біблійної історії більш

важливим, є широко відома історія Книги Дій, в якій Саул одразу після розправи над Стефаном направляє в Дамаск і вже там розпочинає свою духовну службу. Однак у викладі Дій виявляється цікава особливість. Дамаск ніяк не вписується в логіку розвитку подій книги. Коли створюється враження про примусову необхідність його згадування, можливо, через широку відомість цих фактів на момент написання книги. Ось чому. Книга детально описує історію початку поширення євангельського вчення. У цій історії апостоли не прагнуть до жодної світової проповіді й знаходяться в Єрусалимі чи його околицях.

Дамаск з'являється в історії в той час, коли Петр, що перебуває виключно в Єрусалимі, за хронологією подій у Книзі Дій ще навіть не відвідав язичника Корнілія в Самарії. Апостоли з Єрусалима ще не прийшли в перший шок, дізнавшись про звернення когось не з євреїв і за межами Юдеї в Самарії. Ще не пролунали на цей рахунок "шиплячі" докори Петру від чистих "обрізаних". А Саул вже з каральною експедицією направився придушувати нове вчення в далекий Дамаск і повернувся звідти уже як Павло.

Дії описують передісторію тієї каральної експедиції - суд над Стефаном і його страта. Після цього Савл, замість того, щоб розправитися з "ватажками" апостолами на місці, організовує цілу каральну експедицію в далекий Дамаск, як у головний центр "зла". Туди, куди нове вчення за хронологією Дій ще, мабуть, не було здатне здобути шлях взагалі.

Каральна експедиція не звертає уваги на "ватажків" апостолів і направляє сили в Сирію. А що і кого такого небезпечного знайшов Павло в Дамаску, хто вартий організації каральної експедиції? Дії показують, що нікого! Оскільки "в Дамаску був один учень, ім'ям Ананій" (Дії 9:10), "Ананій, чоловік благочестивий за законом, доброзичливий всіма юдеями, що жили в Дамаску" (Дії 22:12). У цій картині ворожий центр відомий, але виявляється, що до звернення самого Павла нічого небезпечного насправді в Дамаску не було і взагалі не існувало, а був навіть зразок наслідування! І Дамаск, по суті - аномалія для автора Дій. Коли його було необхідно згадати, оскільки про Дамаск знали, для історії автора це місце з його небезпекою - неможливо.

Ще одним цікавим прикладом є ігнорування самим Стефаном цього міста. Так, його промова в Діяннях перед смертю посилається на Ам. 5:27: "Я переселю вас далі від Вавилону", але в якій, згідно з Ам. 5:27, повинен був пролунати Дамаск. Однак у цитаті Стефана з якоїсь причини замість Дамаска лунає Вавилон. Однак каральна експедиція не направляє до Вавилону, але в те місце, яке не було згадано. І логіка розвитку каральних заходів могла мати пряме відношення до Стефана і його однодумців, хто мислив аналогічно йому і, отже, був подальше засуджений, а Павло повинен був виконати вирок.

Отже, перед нами розгортається картина, в якій згадка про Дамаск може бути пояснена авторським вибором у зв'язку із необхідністю. Однак логічно далі виникає ситуація, що сама початкова каральна експедиція Савла в Дамаск стає

абсурдною. При цьому автор стверджує, що Єрусалим - це центр виникнення християнства, звідки поступово вчення розповсюджується далі, лише завдяки виключно Павлу та його команді, і значно пізніше - по північних регіонах Середземномор'я. В тій самій картині Дамаск здається об'єктом абсолютно іншої ранньохристиянської історії. Такі реалії мають своє обґрунтування як у книгах канону, так і в історичних переданнях того часу. Наприклад, згідно з географією проповіді канонічних Євангелій, Ісус проповідував недалеко від Сирії та її Дамаска, коли багато людей приходили звідти (Матф. 4:24). А також географічне розташування Галілеї було ближче саме до Дамаску, ніж до Єрусалиму. І релігійний опір вченню теж був меншим поза Юдеєю та місцями активності її релігійних представників. І історично немає нічого протиприродного у тому, що вчення поширювалося в Сирії вже за самого Ісуса.

3. КНИГА ДІЙ ПАВЛА

Одним із давніх пам'ятників, виникнення якого припускають на другий століття, є неканонічна книга "Дії Павла". Книга являє собою збірник, який об'єднує цілий ряд творів, загалом присвячених історії служіння апостола Павла і також має апологетичний характер. Книга була широко відома ще в давнину. З одного боку, її критикували деякі ересіологи (Євсевій Кесарійський, Тертуліан [2.1]), проте в апологетичних інтересах вона мала і своїх прихильників, таких як Єфрем Сирич. У ній виявляється так зване третє апокрифічне послання Павла до коринтян, яке розкриває вчення еретиків, пізніше названих гностиками, проти яких, за наміром автора, мав особисто виступити апостол Павло. Послання війни Павла проти гностиків не виявлялося в канонічних книгах, але його виявлення в третьому посланні й сам зміст привертав симпатії й увагу ересіологічних інтересів. Книга навіть деякими цитувалася як повноправне священне Писання. І вона має свою історію відкриттів, досліджень і реконструкцій. [3.1]

Нам важливо в ході наших пошуків, що автор може розкрити передачі, які існували в його часи. Тут автор також згадує Дамаск у зв'язку з апостолом Павлом і акцентує історію на цьому місті. При цьому його розповідь є незалежною від канонічної книги Дій, коли він посилається на власні джерела. Він подає те, що знає, і що, на його думку, претендує на правду. У цій історії Павло виступає як переслідувач нового вчення в Дамаску. Проте він переживає обертання до Христа, яке, згідно з книгою, також не залежить від чиєї-небудь проповіді й має надприродний характер особистого відкриття, подібно до змісту послання Галатам. У Дамаску Павло зустрічає рідного брата Ісуса, якого автор називає Юдою Благословенним.

«Прислухайтесь, чоловіки, браття, що мені трапилося, коли я був у Дамаску і переслідував тоді віру Божу. Дух, що [на мене] з Отця зійшов, сповістив мені Євангеліє Сина Його, щоб я міг жити через Нього. І справді, існує життя тільки в Христі. Я увійшов у велику церкву з Благословенним Юдою [в чолі], братом Господнім, який першим передав мені добру любов віри [нашої]. З радістю я піддався благому пророкові...»

При цьому, можливо, для автора Дій Павла важливо підкреслити, що якщо Павло не був безпосереднім учнем Ісуса, то своє перше і найважливіше наставлення він отримав від його рідного брата!

Дивовижним чином, але зіткнення Павла з Юдою також пояснюється у самій канонічній книзі Дій Апостолів! Павло, як відомо, отримує духовне наставлення і хрещення в Дамаску від загадкового учня Ананії. Проте в Дамаску він зупиняється в домі деякого Юди.

10 В Дамаску був один учень, ім'ям Ананія; і Господь у видінні сказав йому: Ананіє! Він відповів: ось я, Господи.

11 Господь сказав йому: встань і піди на вулицю, що йде прямо, і запитай в домі Юди, на ім'я Тарсянин, з іменем Савла; він тепер молиться... (Дії Апостолів 9:10,11)

У цьому наративі факт того, що Павло поселився у Юди в його домі, є зайвим. Хтось поселив сліпого Павла в будинку деякого Юди. Але яке це має значення для читача у тих найважливіших та драматичних моментах життя Павла, яке є ім'я господаря готелю? Таке згадування може бути пояснене лише в тому випадку, якщо автор Дій відхиляє відому тоді думку про зустріч Павла з братом чи учнем Юдою. Адже для автора Дій усі учні та брати знаходяться в Єрусалимі, і автор хоче повідомити читачам, що в Дамаску в такому разі якийсь Юда все-таки був! Хто заперечує? Проте він лише надав Павлові свій будинок для проживання. І навіть так дивом сталося, що саме в "готелі" Юди Павло отримав зцілення від сліпоты. І якщо автор апокрифа у своєму оповіданні стверджує факт зустрічі Юди та Павла, то автор канонічних Дій добре про це знає, але своєчасно пояснює та спростовує. Отже, він сам у передмові до своїх двох книг попередив: *«Тому, що багато хто брався скласти оповідання про речі, які сталися між нами, ... вирішив і я, вивідавши про все докладно від початків, тобі написати за порядком, високодостойний Теофіле...»*. (Лук.1:3)

Отже, книга Дій у цьому моменті перетину імен може являти додатковий приклад відображення певної іншої історії, яку автор викладає по-своєму, розпочавши з примусового згадування Дамаска, наявності "зла" там і продовживши поясненням Юди, всього лише власника "готелю" на вулиці Прямій.

***

[2] Тертуліан, «Про хрещення», Глава 17.

Тертуліан нападає з критикою на книгу Дій Павла та його автора у зв'язку з тим, що книга представляє Павла таким, що дозволяє жінці на прикладі Фекли вчити та хрестити. Це викликає вкрай негативну реакцію Тертуліана. Однак інші описані історичні моменти, ймовірно, Тертуліана особливо не турбували. При цьому вказується, що горе-автора було знайдено та покарано.

«А гордість жінок, які присвоювали собі право навчати, не присвоїть собі й права хрестити. Чи з'явиться новий "звір", схожий на попереднього, так що,

подібно до того, як попередній знищив хрещення, інший своєю владою буде роздавати його. І якщо захищають свободу жінок навчати й хрестити за прикладом Фекли на підставі приписаного Павлові письма, то нехай знають, що той пресвітер Азійський, який склав це письмо, намагаючись збільшити авторитет Павла своїм ім'ям, був позбавлений свого місця, коли його переконали то він сам визнав, що зробив це з любові до Павла. Адже чи є ймовірним, що той, хто настільки настійливо не дозволяє жінці навчати, дозволяє їй хрестити: "нехай мовчать в собі й спитують чоловіків своїх вдома» (1Кор 14.34)».

[3.1] Бібліотека Руслана Хазарзара. Дії Павла.

http://khazarzar.skeptik.net/books/a_paul.htm

4. ЮДА І ФОМА

Для продовження наших пошуків історичних реалій необхідно подальше звернутися до проблеми імен Юди та Фоми. З одного боку, канонічні Євангелія розрізняють дві особи й навіть виділяють кілька Юд в оточенні Ісуса. Проте вказують, що Фома означає Близнюк і, ймовірно, на будь-якій з мов - арамейській чи грецькій, це саме прізвище [4]. Це породжує різноманітні питання.

- Чиїм близнюком і чому саме близнюк?
- Яке справжнє ім'я учня?
- Чи дано прізвище для розрізнення учнів з однаковими іменами?
- Чи дано прізвище для підкреслення певного важливого змісту?

Ортодоксальна церква прийняла як стародавнє передання про направлення місії апостолів вказання апокрифічної книги Дій Фоми з описом його місії в Індії. При цьому апостол там називається Юда Фома. На це також вказувало цитування Євсевієм Кесарійським якогось сирійського документа, який також вказував, що Юду звали Фомою [1.3]. Таким чином, відповідаючи на одне з питань, стало відомо, що Фома був Юдою.

Сама текстологія Нового Завіту при цьому також зафіксувала ідентичний приклад Юди Фоми. У давніх сирійських версіях тексту IV століття замість "Юда, не Іскаріот" (Ін.14:22) сказано: "Юда Фома" [4]. Це є додатковим підтвердженням існування розуміння імені Фоми як Юди.

Історично існували також думки щодо значення "Близнюка" як вказівки на кровне родинне співвідношення. Адже якщо самі новозавітні тексти згадують про брата Ісуса Юду, і ім'я "Близнюка" також було Юдою, то можна пов'язати обидва імені в одну особу, пояснивши таким чином саме родинне братерство близнюка. Історично до такого прийому вдалися ті, кому з ідеологічних міркувань було важливо вказати на природне народження Ісуса, як звичайної людини.

Відкриття в наш час бібліотеки Наг-Хаммаді вже надали додаткові приклади, де за прізвиськом Фоми стояло ім'я Юди: (Євангеліє Фоми, книга Фоми Атлета). З одного боку, вони підсилили аргументацію щодо імені Фоми як Юди, з іншого - пропонували свою відповідь на зміст прізвиська «Близнюк», але в сенсі певного духовного братерства. Коли "Близнюк" повинен відкрити свою приховану таємничу сутність, яка відображає Спасителя, який є сам з іншого світу. І тільки після цього ученя може в житті йти за таким учителем. І сам канонічний текст говорить: "Вони не від світу, як і Я не від світу".

Можна також вважати, що тема суті "Близнюка" була надзвичайно важлива і була розкрита саме в середовищі тих, хто був пов'язаний з авторитетом імені Фоми, а саме це вчення було пов'язане безпосередньо з цим учнем Ісуса.

У нашому власному дослідженні відповідний і логічний запитання: чи не був той дамаський Юда, про якого говорили, саме тим Фомою?

Слід відзначити, що Фома у своєму роді – легендарне апостольське ім'я. Якщо імена деяких апостолів пов'язані з книгами Нового Заповіту, або особи хоч якось привертають увагу у євангельському нарративі, то Фома на цьому фоні виділяється особливо. З його іменем пов'язано однойменне Євангеліє, яке претендує на найстаріше неканонічне джерело висловлювань Ісуса. З ним пов'язана так звана Книга Фоми, що містить виклад вчення воскреслого Ісуса. Також старовинне джерело Дій Фомі про його місію, яке було використано для підтримки ортодоксальної історії церкви. Фома особливо помічений в Євангелії Івана з негативною вказівкою на його слабості та, скоріш за все, втрату Духа і можливості прощення гріхів людей. Таким чином, у біблістиці з'явилася думка про конфлікт між прихильниками вчення, які посилалися на Фому, на перетині I й II століть. Коли негатив до його послідовників та їхніх ідей був втілений в історії слабкостей та помилок їхнього так шанованого апостола.

У такому випадку можливо запитати, чи існує, наприклад, у самій книзі Дій Павла, яка згадує ім'я Юди, зв'язок із наявною у нас інформацією про апостола Фому?

У цьому випадку варто відзначити, що автор Дій Павла може вважати "Близнюком" його рідного брата. Адже 3-є послання до коринтян з цих Дій акцентує на боротьбі за вчення про земне народження Ісуса від насіння Давида. Додатковим аргументом до цього може бути й прізвисько, яке автор дає Юді - "Благословенний". Якщо синоптична євангельська традиція без яких-небудь похвал згадує про братів Ісуса, вказуючи при цьому, що вони не були його послідовниками й навіть сумнівалися в його подорожах і проповідях. То автор Дій Павла особливо виділяє одного з них, підкреслюючи його особливий статус імовірної "вдачі". Можливо, для автора саме кровна спорідненість близнюка надає особливого благословення Юді.

Саме оповідання автора містить цікавий момент, який здається не випадковим. Так, в описі Дій Павла після зустрічі та настанов Павла від Юди, на його шляху відбувається для читача книги дивна, неймовірна, буквально казкова історія. Її важливим персонажем стає лев. Павло, вирушаючи в Єрихон, зустрічає на шляху розлюченого лева. В той час така зустріч повинна була завершитися для ловця лева здобиччю людини та їжею. Проте за молитвами спільниць та самого Павла лев раптово набуває розуму і мови, просить Павла про хрещення, після чого Павло відразу хрестить його у воді. Лев, повернувшись "додому", відкидає ще й свою левицю, щоб більше не вступати з нею в "шлюбні стосунки", і стає, мов можна сказати, справжнім прикладом віри. Можна поставити скептичне запитання, що може вигадати будь-хто, але звідки взагалі походить ця дивовижна фантазія автора? А вихідний пункт історії можна знайти в логіях Ісуса з Євангелія від Фоми! Однак там є лише коротке і загадкове висловлювання, яке пропонує початок думки. "Блаженний той лев, якого з'їсть людина, і лев стане людиною. І проклятий той чоловік, якого з'їсть лев, і лев стане людиною". При цьому сам автор того епізоду Дій Павла фантастично розіграє логію. Її використовували в навчанні послідовники, які посилались на Юду Фома, і саме вона казково розіграється на шляху Павла після настанов у Юди. У такому разі автор тієї історії й дав своє пояснення відомої логії, яке і було у вжитку у послідовників Фоми, при цьому посилаючись на настанову Павла з самим збирачем таких висловлювань та його громадою. Стверджувати однозначно, що це так - не можна, але пояснити джерело тієї фантастичної історії лева-людини саме так і можливо.

Отже, можна припустити та аргументувати, що сам автор апокрифічних Дій виступає перед нами як живий свідок обговорень навколо Юди Фоми, беручи участь в ідейних інтерпретаціях, які тоді відбувалися та обговорювались.

І, звісно ж, цікаво, чи існували для автора Дій Павла ще які-небудь Юди, окрім благословенного брата Ісуса? З опису апокрифа випливає висновок, що автор, вірогідно розглядав Юду також і як безпосереднього учня - двох в одній особі. Однак автор канонічних Дій Павла відчував буквально наслання Юд. Якщо один з них тільки нещодавно вдавився, а в Єрусалимі був Юда - родинний брат, а також окремо ще один апостол, на ім'я Юда, а також сам Фома (Дії 1:13, 14), який, як виявляється, теж схильний був називатися Юдою, то в Дамаску раптом з'явився ще один. І Дамаський не з'явився просто так, він настійливо "претендував" на аудієнцію саме з Павлом там. Але це було вже занадто.

Так нехай він буде метрдетелем!

***

[4] Бібліотека Руслана Хазарзара. Безпосередні учні Ісуса.

<http://khazarzar.skeptik.net/books/kh/mathetai.htm>

[1.3] Євсевій Кесарійський (Памфіл). Церковна історія. Книга перша, розділ 13
"Після піднесення Ісуса Юда, прозваний Фомою, послав [до Абгару] апостола
Фаддея, одного із сімдесяти"

[3.2] Бібліотека Руслана Хазарзара. Дії Павла.

http://khazarzar.skeptik.net/books/a_paul.htm

*« Коли настав вечір, я покинув ту божественну вечерю, яку для мене улаштувала
вдова Лемма та її дочка Аммія. Я йшов уночі, задумавши вийти в Фінікію та
пройти до Єрихона, і вже пройшов великий шлях. Коли настав ранок, виявилось,
що за мною ідуть Лемма з Аммією, які влаштували вечерю, бо серце їх тягнуло
(?) до мене так, що вони були неподалік від мене (?). Раптом з кладовищенської
долини вискочив величезний та лютий лев. Молилися ми, і завдяки цій молитві
Лемма з Аммією не мали зіткнення зі звіром. А коли я закінчив свою молитву,
звір пригнічений впав до моїх ніг. Відійшовши віддихнути, я подивився на нього і
сказав:*

Леве, чого ти хочеш?

І він відповів:

Хочу христитися!

*І я прославив Бога, що дарував мову звіру та спасіння Своему слугі. Точно в тому
місці протікала велика ріка. Я сів на край річки, а він пішов за мною. Лемма з
Аммією, наче перелякані голубки, що летять додому за порятунком, тихо
продовжували молитися, поки [не почули], як я висловлював хвалу Богові. І я сам
був у страху та захопленні, що мені доводиться водити лева, немов вола, і
хрестити його водою. Я стояв на березі, чоловіки, браття, вигукуючи й
говорячи: "Ти, що перебуваєш на високих місцях, остерігай убогих та
страждаючих, Утішителю, що замкнув уста лева перед Даніїлом, Господа
нашого Ісуса Христа, вислав мені, дай уникнути гніву звіра, щоб я виконав
призначене Тобою". І, помолившись так, я взяв цього лева за гриву та тричі
опустив його в воду іменем Ісуса Христа. Коли він вийшов на берег, трохи
струшився і сказав мені: "Хай буде з тобою Його милість!" І я відповів йому: "І
з тобою також!" Радісний лев втік у пустелю, і мені було ясно в серці, що його
левиця чекала, але він не віддавався їй, а... вирушив далеко геть. Отак, ви, Аквіла
з Присцилою, віруючі в живого Бога і почувши <...> проповідуйте <...>»*

5. ДАМАСК У ХРИСТІЯНСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

Архітектурні пам'ятки та археологічні знахідки є цікавим дослідницьким аспектом для вивчення історичних реалій. Місто Дамаск багате пам'ятками християнської культури та історії. З 636 року воно стає неодмінною частиною мусульманського світу та його історії. Місто пережило війни та штурми хрестових походів і навіть зруйнування під час монгольського навалення. Проте

Дамаск, як і вся Сирія, зберегли до наших часів різноманітні стародавні християнські пам'яткові місця. Можливо, що практично неможливо визначити походження цих місць для доведення тих чи інших історичних реалій. Проте безсумнівно та природно, що Сирія була першою територією поширення християнства, місцем виникнення об'єктів, які надалі стали архітектурними пам'ятками, які встояли вже в епоху мусульманської експансії й відновлювалися після їх руйнувань. Також незаперечно наявність багатьох стародавніх ранньохристиянських документів, які певною мірою мають саме сирійське походження, включаючи відомі нам Дії Фоми.

Будь-які значущі місця та архітектурні об'єкти для встановлення історичних реалій класифікуємо за наступними критеріями.

1. Незалежний об'єкт, що не має жодного стосунку до місцевої історії, але є частиною загальної християнської культури.

2. Самостійний об'єкт безпосередньо канонічної біблійної історії, без альтернативних історичних підтверджень.

3. Самостійний об'єкт історичних передань, письмових альтернатив біблійних джерел, без історичних підтверджень.

І, звісно ж, кінцевою і найвагомішою категорією повинен бути момент історичного підтвердження об'єкта, наприклад, археологією чи свідченням сучасників. І саме це може бути вагомим доказом історичної наукової правдивості.

З великого переліку об'єктів християнської культури нас цікавитимуть лише ті, які відносяться до осіб історії першого століття. Першими й, можливо, найбільш значущими прикладами будуть ті, що стосуються звернення апостола Павла. До цієї біблійної історії та її важливої постаті - прозорливця Ананії, відносяться місця, пов'язані з цими подіями: дім святого Ананії, який зцілив і хрестив апостола, церква святого Ананії, що представляє підземний храм. У Дамаску також знаходиться монастир святого Павла. Все це відноситься саме до другої групи, де єдиним джерелом підтвердження є сама канонічна книга Дій. Суворі історична наукова достовірність існування і розташування цих місць, як, наприклад, дім Ананії, де Павло прийняв хрещення, сумнівна, оскільки тоді ніхто не фіксував місце тієї молитви, адже молитися Ананій міг природно завжди й всюди, і наперед ніхто не міг знати, яке місце виявиться в майбутньому більш значущим чи менш святим. Також у Дамаску відзначена ворітна вежа Бап Кісан, звідки, як вважається, апостол Павло спускався на мотузці у кошику при його втечі з міста.

Доповнюючи список біблійних персон, можна виділити монастир святого Петра в околицях Дамаска. Цей об'єкт можна правомірно віднести до першої категорії загальної християнської культури. Петро є настільки відомою особою, що для виникнення у майбутньому в будь-якому місці світу релігійної споруди, пов'язаної з його ім'ям, Петру там бути абсолютно не було потрібно. Проте навіть самі новозавітні джерела дають вказівку на подорож Петра по регіонах

Середземномор'я, і маршрут з Єрусалима чи Галілеї на північ проходив, включаючи й Дамаск. Таким чином, немає нічого сумнівного в тому, що Петро дійсно відвідував Дамаск.

А ось наступний об'єкт має найпряміше відношення до теми цього дослідження. Це комплекс споруд, присвячений саме апостолу Фоми: монастир святого Фоми й ворота Фоми давнього міського муру - Баб Тума ("Ворота Фоми"). Ворота належать старовинному об'єкту, частину якого вважають причетною до епохи Римської імперії. Ворота відкривають християнський квартал старого міста і розташовані в списку інших давніх воріт, в більшості своєму мають сенс мусульманської історії. У ланцюгу об'єктів мусульманських смислів є одне християнське апостольське ім'я, і це ім'я апостола Фоми. Оскільки у нас немає прямих історичних свідчень причин такого найменування, то найближчий критерій класифікації - джерело чинних тоді передань, у сферу яких також потрапляють апокрифічні Дії Павла. При цьому буде правильніше сказати, що Дії Павла самі є свідченням існування історичних передань, що вказують на зв'язок Юди Фоми з Дамаском.

З точки зору найважливішої категорії свідчень історичного підтвердження на користь зв'язку Фоми з Дамаском можна привести опосередковане згадування та невідомого тепер трактату Оригена (185-254) у церковній історії Євсевія Кесарійського, в якому зазначається про якусь легенду щодо мети місії Фоми [1.4]: "Фомі, як повідомляє легенда, дісталася Парфія за жереба". Тут немає безпосереднього зазначення Дамаска, і сама дуже коротка цитата посилається на деяку давню легенду. Проте шлях в Парфію з Галілеї при цьому проходив саме через Дамаск.

Говорячи про Дії Павла як свідчення існування історичних переказів зв'язку Юди Фоми з Дамаском, важливо зазначити, що вони й відображені на зрізі пам'яток ранньохристиянської історії Сирії. Яскравим таким відображенням є монастир і могила святої Фекли недалеко від Дамаска в Маалюлі. Свята Фекла шанується рівноапостольною, а сам монастир, як і її могила там, є місцем найважливішої християнської святині Сирії. Вважається, що Фекла була навернена самим апостолом Павлом. Свідectво про неї відоме нам із тексту так званої історії Фекли, учениці апостола Павла. Текст являє собою сирійську версію частини більш великого грецького твору все тих же Діян апостола Павла.

Таким чином можна зробити висновок, що зріз християнських архітектурних і пам'ятних значущих місць Дамаска вказує нам також на апостолів Павла і Фому. Дамаск у цьому зрізі перебуває на стику двох сфер. Історія Павла відображена на основі канонічних текстів разом з історією Ананія. Персона ж Фоми відзначена на підставі давніх переказів, що колись існували, одним з яких і є відомий нам нині текстовий пам'ятник Діян Павла. Цей документ сходить до другого століття і відкриває існування своєї сфери переказів у ранньохристиянській історії Сирії.

З погляду ж формування історичної церковної історії, сам документ Діянь Павла піддавався в давнину церковній критиці, і звісно ж історія цих апокрифічних Діянь не узгоджується з історією Діянь канонічних. Але саме ця ідейно альтернативна історія якраз і була пов'язана з переказами, значущими місцями, а згодом і з християнською архітектурою Сирії. А ересіологічна критика і покарання автора книги, звісно, ні на що вплинути тут не могли..

***

[1.4] Євсевій Кесарійський (Памфіл). Церковна історія. Книга третя, глава 1.

6. РІШЕННЯ ТЕКСТОЛОГІЇ СТАВЛЕННЯ ДО НАСТУПНОСТІ

Далі ми підходимо до важливого питання теми. Якщо зустріч Фоми й Павла в Дамаску все-таки відбулася, то чому про неї нічого не пише сам Павло? І навіть щобільше, Павло в посланні до Галатів коли наголошує на своє навернення до Христа, то виключає подібну зустріч. Павло докладно викладає на момент написання послання історію своїх взаємовідносин з апостолами, а це щонайменше 17 років від його навернення, але там жодної зустрічі з жодним Юдою і Хомою в самому Дамаску немає. Однак тоді, треба й зазначити, що немає жодної згадки й тієї драматичної зустрічі й з прозорливцем Ананієм.

Взагалі в біблеїстиці так чи інакше порушується питання, чому Павло зі своїх послань видається тим, хто не прагне ні до якого збирання висловів і притч Ісуса, ні до якого учнівства в безпосередніх учнів, і навіть наче б то уникає будь-яких контактів, проте водночас при всьому цьому примудряється стати стовпом новозавітної традиції.

Питання можливої Дамаської зустрічі в посланні має своє вирішення. Воно може бути знайдене в акцентуванні специфіки самого канонічного тексту Послання, а також у специфіці альтернативного варіанту тексту, реконструйованого послання так званого першого видання збірки книг другого століття - Апостолікона. Треба зазначити, що в критичній біблеїстиці перше видання розглядається як вільна альтернатива стосовно канонічної версії. На що ж вказує ця специфіка?

По-перше, сам канонічний текст Послання відкриває досить негативне ставлення Павла до будь-яких узгоджень його одкровення з апостолами Єрусалима, називаючи подібне "радою з кров'ю і плоттю" (Гал.1:16). Сама описана Павлом Єрусалимська зустріч передає атмосферу напруги. Єрусалим представлений і місцем громади рабів "лжебратів" (Гал.2:4). Характеристика зустрічі з трійкою апостолів там пов'язана із сарказмом щодо того, з чим він у Єрусалимській громаді зіткнувся [5]. Описана Павлом подальша зустріч із Петром закінчилася взагалі викриттям Петра, за чим стояла історично правдива

зарозумілість і зневага юдеїв до язичників, проти чого Павло займав принципову позицію. І якщо Павло зазначив, що його відвідини громади Єрусалима відбувалися виключно внаслідок одкровення, то саме канонічний текст вводить ще одне відвідування "просто так".

18 По трьох роках по тому пішов я у Єрусалим відвідати Кифу і перебув у нього п'ятнадцять днів..

19 А іншого з апостолів я не бачив, крім Якова, брата Господнього. (Гал.1:18,19)

Цей фрагмент був відсутній у першому виданні. І саме він кардинально змінює смисли.

По-перше, він вносить у загальну картину момент позитиву. По-друге, зараховує до кола апостолів брата Ісуса Якова. І тут примітно, що, згодом, це все-таки не стало канонічним представленням списку дванадцяти. І третє, найголовніше, саме це твердження вносить у мислення чужорідне розуміння апостольства, як якогось особливого номінального статусу тих самих легендарних учнів. Цей фрагмент і привносить у текст те, що апостол звертається до суворого і відомого всім кола легендарних. При цьому описує кого, де і за яких обставин із цього кола він бачив і з ким мав спілкування. Все це видається привнесеним у текст пізніше. В альтернативній версії Павло в негативному ключі згадує лише ті явища і лише тих, хто був пов'язаний з Єрусалимським християнством і тим поневоленням, яке звідти й намагалось увійти в життя його громад. Саме тому до мети послання не входило перерахування будь-яких позитивних зустрічей. Павло лише висловив своє ставлення до тих віянь, які походили з Єрусалима, і до тих персон, що були тією чи іншою мірою на той момент до таких віянь причетні. Вказівка на існування всім відомого і найважливішого кола апостольства, а також опис свого зв'язку з ним притаманне виключно канонічному тексту.

Можна запропонувати й ще один цікавий момент пояснення картини ізоляції Павла. Так, принципову відмову вказувати свої важливі позитивні зустрічі можна пояснити ще й прикладом самого Євангелія Фоми, коли такі зустрічі, спадкоємності вчення і тим більше ще й кровні спорідненості з будь-яким авторитетом нічого значити не можуть і нічого значити не повинні.

І цим прикладом є епізод опитування Ісусом Петра, Матвія і Фоми, на кого він схожий.

14. Ісус сказав Своім учням: "Порівняйте Мене, скажіть Мені, на кого я схожий". Симон Петр відповів Йому: "Ти схожий на справедливого ангела". Матвій відповів Йому: "Ти схожий на мудрого філософа". Фома сказав Йому: "Господи, мої уста ніяк не скажуть, на кого Ти схожий".

Ісус відповів: "Я не твій Господар, бо ти випив, ти напився з киплячого джерела, яке Я виміряв"..

Вищою відповіддю виявилася відповідь Фоми, який не зміг описати й висловити своє бачення статусу Ісуса. І відповідь на це була несподіваною. Виявляється, Фома стикнувся з тим, що більше не змушує його визначатися зі статусом і навчатися відповідно до нього в Ісуса. Фома "випив" з того джерела, яке "виміряв" і відкриває Ісус, і більше Фома панування всього лише путівника не потребує, бо пізнання далі й приходять для Фоми вже з цього потоку. Примітно, що саме ця думка і могла знайти своє відображення і в новозавітному корпусі в посланні Іоанна про деяке повчальне помазання: "... втім, ви маєте помазання від Святого і знаєте все", "помазання, що ви одержали від Нього, у вас перебуває, і ви не маєте потреби, щоби хто навчав вас...". Саме тому і Павло не бачив сенсу передавати, з ким саме він спілкувався і в кого і чого він навчався. І колись він напише на кшталт тієї відповіді для Фоми: "якщо ж і знали Христа по плоті, то нині вже не знаємо". Саме навернення Павла до Христа було не від переконання будь-кого і чиєїсь переконливої проповіді, а Фома під час зустрічі міг лише зміцнити Павла і пояснити те, що з ним сталося і що буде далі, відповідно Павло і не писав про ту зустріч свідомо.

Говорячи ж про можливі згадки проповіді Ісуса у своїх посланнях, то Павло не акцентується на цьому і збирачем висловів не видається, але все ж таки у посланнях посилається і на усний євангельський переказ, і конкретно наводить логію, що виявляється в тому самому Євангелії Фоми. А багато його поглядів можна розглянути вже у вигляді розвиненого вчення того, що він спочатку чув і дізнався. При цьому за його багатьма згадками якраз і стояли погляди, запозичені ним з проповіді вчення, що існувала до нього. Однак так склалося, що ті погляди так просто вже нині не співвідносяться зі сформованими традиційними уявленнями про їхній зміст.

Говорячи про апокрифічну книгу Діянь Павла, то за нею стоїть зовсім інша тенденція. Для неї важливо показати зв'язок і учнівство Павла з авторитетним послідовником - апостолом, а найкраще - з фізичною спорідненістю - рідним братом, званим благословенним. Дружба з такою спорідненістю - найвища печатка спадкоємності для автора Діянь. Таку ж проблему по-своєму намагається розв'язати й автор канонічних Діянь, повертаючи Павла з Дамаска назад до Єрусалима, у те суворе апостольське коло, довкола якого Павло й обертається далі в оповіданні канонічної історії.

***

[5] Влад Вальберг. Слідами одного парадоксу.

http://spinavig.s62.in.ua/research_and_reconstruction_follow_in_the_footsteps_of_a_paradox_2.htm

7. ВИСНОВОК

Таким чином під час роботи було вказано на історично сформовану особливість побудови картин історії євангельських місій. У ній, з одного боку, є викладена історія новозавітного корпусу, з іншого - найрізноманітніші перекази, перероблені в потрібному ідейному дусі та неузгоджені вже з історією книг самого цього корпусу, а також такі, що мають і свій історичний культурний зріз. У такому ж ракурсі й було зроблено спробу пошуку історичних реконструкцій. Однак у методології, на відміну від релігійного підходу, джерело новозаповітних текстів не несе історичних переваг найвищого пріоритету над іншими свідченнями через своє священство, але розглядається як повноправне свідчення зі своїми сильними або ж слабкими аргументами. Аналогічно і в питанні герменевтики узгодження біблійних текстів при їх тлумаченні. Тут герменевтика - інструмент створення несуперечливих вчень, коли одні погляди одного джерела зобов'язані бути узгоджені з іншими поглядами другого джерела, коли один погляд розглядається обов'язково через призму іншого. Однак такий підхід призводитиме і до спотворення в тому разі, якщо джерела від початку несуть свої неповторні погляди або особливості.

У даній же роботі таким прикладом є викладена історія початку місії Павла згідно з його власним Посланням і зовнішнім описом його історії в канонічній книзі Діянь. Поза спотвореннями герменевтики, це різні історії викладу місії. Якщо в Посланні Павло незалежний від авторитетів Єрусалима і його місія апостольства народам одразу ж ним окреслена, і він одразу її розпочинає в Сирії, то зовнішній опис - Дії, малює іншу картину. За свідченням самого автора Діянь, він описував і пояснював багато в чому відомі в його час перекази. І він створював ідеологічну історію Єрусалима, як центру довгоочікуваної нової віхи стародавньої юдейської віри, з апостолами там, а також зібрав і пояснив у важливому для нього ракурсі шанування закону і пророків історію Павла, особливого апостола язичників для зовнішнього світу. І Павло там починає свій новий шлях разом із дванадцятьма з Єрусалима, а усвідомлення місії проповідника народам прийде до нього набагато пізніше і то через відкидання його проповіді серед юдеїв. І тут Послання є іншим стосовно Діянь джерелом, і саме воно має аргументи більшої історичної значущості й може бути співвіднесене зі сферою свідчень переказів і культурного зрізу Сирії. Сам же аномальний для книги Діянь Дамаск, як потужний уже центр нового руху, і ймовірно наявна громада там (Діяння це цілком припускають), що несла справді небезпечне вчення для ревнителів юдаїзму, а також і Юда там - є точками перетину викладу хронік цієї книги із зовсім іншою сферою переказів історії Сирії. Послання відкриває саме Дамаск і Сирію місцем початку служіння апостола, його стартовим моментом, звідки апостол розпочав і куди знову повертався, ігноруючи рух, що існував у Єрусалимі. Павло описує себе гонителем саме тієї Церкви, яку в Дамаску і знаходить, і яка там уже була до нього. Тоді як книга Діянь таким центром для Павла робить Єрусалим, куди він природно і повертається після преображення на шляху до Дамаска і першої

проповіді там. Аналіз же змісту реконструйованих послань першого видання ап. Павла лише додатково підкреслює цей момент і вказує на однозначність незалежності Павла і його служіння від Єрусалима і явищ, які відбуваються там, а також знімає смислову заборону на можливу зустріч Павла і Фоми. Окремим же висновком з аналізу реконструйованих послань є і виникле перебільшення ролі апостола Павла в місії проповіді народам і проголошення її особливої унікальності.

У роботі було озвучено загалом відоме питання біблеїстики про взаємовідносини імені Юди з прізвиськом Близнюк. Запропоновано й аргументовано версію обізнаності автора апокрифічних Діян Павла з питанням взаємовідносин імен, коли він користався своєю інтерпретацією прізвиська та був знайомий із традицією висловів і вчення, пов'язаних з ім'ям апостола Хоми. Було проаналізовано історичний культурний зріз Дамаска, в якому і відобразилися імена Павла і Фоми. Сам же цей зріз Сирії виявився міцно пов'язаним із тим, що й відобразив опис такого стародавнього документа як Дії Павла.

І звісно ж ключове питання досліджень, так чи була та зустріч Павла і Фоми? Відповісти однозначно і ствердно, маючи лише наведені в роботі дані - не можна, проте вони можуть вказувати на це. Отримані ж висновки на основі свідчень, переказів і реконструкцій текстів ніяк не суперечать такому варіанту подій. І в такому разі та зустріч не надіяла Павла якимось надважливим для нього змістом, владою авторитетного знайомства або учнівства. Дамаська зустріч, що сталася, лише утвердила його в подальшому русі та свободі дій у розвитку вчень, необхідних для творення ним змішаних громад вихідців з юдеїв і язичників, формуючи їхню загальну основу, чим і пронизані його послання. Він далі висував і розвивав ідеї, важливі в його розумінні для мислення тих, кого він виховував, створюючи необхідні в теології, що ставала релігійні вчення. Зрештою його послання з одного боку стали основою новозавітної традиції, з іншого боку сам він буде мати славу величезного авторитета в середовищі так званих гностичних громад, коли його послання сповнені яскравих свідочств застосування відповідної специфічної термінології та викладення відповідних їй ідей. Ну а сама ж та зустріч перетворилася на заховане у віках, неозначене знакове перехрестя.

Влад Вальберг
01.2024